

ואם תימצי לומר: עובר, כיון דסופו לצאת, כאילו כבר מיפרש פריש מינה —

נא-ב עדיין יש להסתפק: שכבת זרע במעי אשה שמתה מהו שתיעשה גלגלין לאשה לבטל ממנה דין רקב?

ומבאר הגמרא את צדדי הספק:

מי אמרינן: כיון דלא איתצר [עדיין לא נוצר העובר מן הזרע] אם כן כי גופה דמי [כגוף האשה הוא נחשב].

דהיינו: האם נאמר, שאף כי העובר אינו חשוב כגופה ומשום שעתיד לצאת ממנה, מכל מקום הזרע — שעדיין לא נוצר ממנו עובר — הרי אינו עתיד לצאת ממנה, אלא יהפוך לעובר, והעובר שהוא "פנים חדשות" הוא זה שיצא ממנה, ואם כן חשוב הזרע כגופה. (1)

או דלמא, או שמא נאמר: אדרבה הזרע גרע מן העובר, כיון דהשכבת זרע מעלמא קאתי [מן החוץ הוא בא לה], מה שאין כן העובר שהוא נוצר מן הזרע שבגופה.

(2) בעי רב פפא:

פירשה [הפרש שבמעי אשה מן האוכל שאכלה] מהו להיעשות גלגלין?

ומבאר רב פפא את צדדי הספק:

האם נאמר: כיון דלא מקיימא בדלא אכלה [אין האשה מתקיימת ללא אוכל] חיותא הוא [חיות האשה הוא] וכחלק מגופה.

או דלמא הא נמי — פרש כמו שכבת זרע — מעלמא אתי [מן החוץ הוא בא לה], ונעשה לה גלגלין. (3)

בעי נסתפק רב אחי בריה דרב איקא:

ולכאורה צריך לומר שספק הגמרא הוא בשכבת זרע שנקלטה, שאם לא כן עתידה היתה לפלוטו, וראה בהערה הבאה לענין פרש.

2. א. מלשון הגמרא "הא נמי" נראה, שבעיתו של רב פפא היא בדרך "אם תמצי לומר" ששכבת זרע כיון דמעלמא אתי אינה חשובה כגופה.

ב. הטעם שנסתפקה הגמרא בפרש של אשה אינו בדוקא, והוא הדין בפרש של זכר, אלא משום שהשאלה על עובר ושכבת זרע עסקה באשה, לכן מסתפקת הגמרא אף גבי פרש בפרש של אשה, תוספות.

3. לכאורה יש לדון בזה גם מחמת הסברא שאמרה הגמרא לעיל גבי עובר: "כיון דסופו לצאת מיפרש פריש מינה".

וב"ארזי הלבונו" אות קמ הביא בשם "באר משה" שכתב: ואף על גב דסופו לצאת, מכל

דארכיב חד אבר וקאתי דרך עקב, שעדיין לא נרקב שאר הגוף כי אם העקב ואותו אבר הסמוך לעקב [וכמבואר בגמרא: "דשאירקיב חד אבר"], ואיכא למימר לפי שאין חיות בעקב, מיהר לרקוב והרקיב גם האבר שאצלו, ובכי האי גוונא לא גמירי רקב.

והטעם שהוצרכה הגמרא לומר שהרקיב אבר הסמוך לעקב, היינו משום מה שאמרו בגמרא לעיל, שאין רקב אלא הבא מן הבשר ומן הגידים ומן העצמות, ואותו בשר מת שבעקב אינו אלא בשר, ולכן בהכרח שהנידון הוא באופן שהרקיב גם האבר הסמוך לעקב שיש בו בשר גידין ועצמות.

1. כתב הרא"ש: "כיון דלא איתצר, שלא נולד עדיין העובר שסופו לצאת", וכוונתו כמו שנתבאר בפנים, ולזה נתכוונו גם התוספות אם כי לשונם מגומגם קצת.

עוררו של מת כשהוא מחובר בו מהו שייעשה לו גלגלין? (4)

בעי נסתפק רב הונא בר מנחה:

כוחו וניעו — רוק, וליחה שדרכה לצאת דרך הפה (5) — מהו שייעשו גלגלין למת?

אמר תמה ליה רב שמואל בר אחא לרב פפא: והרי אי סלקא דעתך כל הני דקאמר [כל אלו נזכרו בבעיות הקודמות] —

שער, (6) פרש, עור, כוחו וניעו — הוי ליה גלגלין למת! אם כן רקב דמטמא היכי משכחת לה, איך תמצא מת שאין לו את אלה שיטמא משום רקב!?

אמר ליה רב פפא לרב שמואל בר אחא:

אף אם תמצי לומר שכל אלו נעשים גלגלין למת, עדיין תמצא רקב במת דאשקיה [השקה את המת] מי דקלים (7) שהם מנקים היטב את כל הפרש ואת כוחו וניעו, (8)

מקום מיבעיא ליה גבי פרש כיון דחיותא הוא הוי גופיה ואף על גב דסופו לצאת, והוא הדין דהוה מצי למימר: "או דאמרינן הא נמי סופו לצאת".

4. ואף שהעור דינו כמו שער וצפורן שהוא מטמא כמו מת [ראה תוספות בעמוד א ד"ה תנן], ואם כן למה יהא חשוב גלגלין?! ביארו האחרונים [ראה ארזי הלבנון] אות קלא], שספק הגמרא הוא למאן דאמר עור אינו מטמא אלא מדרבנן, [כמו שהביאו התוספות שם]; וביארו, שלכך הקדימו שם התוספות שנחלקו בעור אם דאורייתא הוא או דרבנן.

5. ראה תוספות בבבא קמא ג ב ד"ה כוחו שפירשו בשם רבינו תם: כוחו הוא היוצא מן הגרון בכת, וניעו הוא היוצא מן הפה על ידי נענוע; וחלקו על רש"י שם שפירש: כוחו, רוק הפה; ניעו, ליחת החוטם.

6. כן מוכח מתירוץ הגמרא שהקושיא היתה גם על שער, ואף שאין בעיה זו סמוכה לבעיות האחרות שהפסיק בה בספק של עקב; ובפשוטו היינו משום שלעיל [עמוד א] נסתפקה הגמרא אם שער העומד ליגזו הרי הוא יד למת, ורצתה הגמרא לפשוט כן מדברי רבה בר בר חנה שמשמע מדבריו ששיער העומד ליגזו אינו נעשה גלגלין, ודחתה הגמרא שאף רבה בר בר חנה מסתפק בדין זה, ראה שם; ונמצא מבואר

ששיער העומד ליגזו הוא בספק, וזה הוא שהוקשה לגמרא כאן, אם שיער זה נעשה גלגלים איך תמצא מת שאין לו שער; [אלא שצריך ביאור: מאי קושיא, יגלחנו למת עכשיו, ולמה הוצרכה הגמרא לומר שיגלח שערו בסם, והרי אין צריך לגלחו אלא כפי אותו שיעור שהיה עומד המת להתגלח בעודו חי, ואם הוא לא היה מתגלח בסם, אף אנו לא נגלחנו בסם]. אבל התוספות כתבו בד"ה וסכיא, שסוגיא זו סוברת שאף שיער שאינו עומד ליגזו ואף עיקרי השערות שמתחת לעור נעשים גלגלין, או שהגמרא מסתפקת בזה, ראה שם שכתבו שלרבה בר בר חנה יש לומר שהוא מסתפק אף בשיער שאינו עומד ליגזו.

7. בגמרא שבת קי א מבואר: שני דקלים יש בעיר מתא מחסיא שיוצא מעיין מביניהם, ושתיית כוס אחד ממנו מרכך במקצת את הזבל שבמעיים, וכוס שני משלשל ["מאד", רש"י], והמים שבכוס שלישי כשם שהם נכנסים לגוף כך הם יוצאים, ופירש רש"י: "שמנקין המעיין מן הרעי מראשונים", ונראה מרש"י, שאין כוונת הגמרא לומר שאין צורך בכוס שלישי שהגוף כבר נקי ושוב יצאו המים צלולים כאשר נכנסו, אלא שאין במים שום סמיכות כשם שהיו בכניסתן לגוף.

8. יש מקום עיון לפי רש"י שניעו הוא ליחת החוטם מה יעזרנו מי דקלים.

האם נאמר: **מידו הוא טעמא אלא דאיכא בשר וגידים ועצמות**, כלומר: מה הוא רקב הרי בשר גידים ועצמות שנרקבו, **והאיכא**, הרי אף ברקב זה יש את כל אלו, ואם כן הוי רקב.

או דילמא: כבריתו בעינן, צריך שיהא האבר קודם שנרקב שלם כבריתו, **ולכא** שהרי טחנו תחילה.

ומסקינן: **תיקי!**

תני עולא בר חנינא:

מת שחפר: (11)

וסביא נשא [סך את המת בסם] המשיר את השיער, **ושלקו** [בישלו היטב] **במי טבריא** החמים כדי להסיר ממנו את את עורו. (9)

אמר אביי: נקטינן [קבלה ומסורת בידינן]:

מת שטחנו אין לו רקב, כלומר: לא נאמר דין רקב אלא בעפרורית המת הבאה כתוצאה מרקבון, אבל עפרורית שהיא תוצאה מטחינה אין לה דין רקב. (10)

איבעיא להו: טחנו תחילה למת וחזר והרקיב — מהו שיהא לו דין רקב?

ומבאר הגמרא את צדדי הספק:

9. נתבאר על פי הרא"ש; וכתבו התוספות: **ושלקו במי טבריה תחילה קודם שסכו בנשא להשיר שער הראש ושער הגוף וכו'**, דאי סכו מעיקרא בנשא, אכתי שרשי השער העוברים דרך העור לבשר, לא היו עוד נושרים מכח הנשא, משום דשער חלחולי מחלחל ומחובר לבשר הראש שתחת העור.

ומסתבר שאינם חולקים על הרא"ש שעיקר טעם השליקה הוא כדי להסיר את העור שלא ייעשה גלגלין, אלא שמשני טעמים צריך לשולקו במי טבריה.

ב. יש מקום לעיין, דלכאורה בעור ובשרשי השערות המחוברים לבשר, אם תמצוי לומר שהם חלק מן הגוף, אם כן אם הסירם הרי הוא חשוב מת חסר שאין לו רקב, וממה נפשך לא יהיה לו רקב; ובעור יש לומר שיקברנו עמו [דבכי האי גוונא יש לומר שאינו מת חסר, ראה בהמשך הסוגיא בהערות], אבל שרשי השערות, הרי אם יקברנו כשהוא מעורב בנשא, הרי יהיה הנשא גלגלין למת.

11. א. **שיעור החסרון לגבי רקב:**
כתב ב"קרן אורה", שמהגמרא בנדה כז ב שאמרו: "ולא אמרו רקב אלא למת בלבד", ומפרשת הגמרא: "למעוטי הרוג דלא", ופירש רש"י: לפי שיצא דמו וחסר, וקיימא לן במסכת נזיר "מת שחפר אין לו רקב", משמע: שהחסרון הוא בכלשהו; אך לשון הרמב"ם [טומאת מת ג ד, ונזירות ז ג] "**חסר ממנו אבר**" [ואף שלענין הרוג פירש הרמב"ם בהלכות נזירות שהוא משום חסרון דמו]; ומן הירושלמי הביא ב"קרן אורה", שצריך חסרון כזה שאילו היה ניטל מן

9. נתבאר על פי הרא"ש; וכתבו התוספות: **ושלקו במי טבריה תחילה קודם שסכו בנשא להשיר שער הראש ושער הגוף וכו'**, דאי סכו מעיקרא בנשא, אכתי שרשי השער העוברים דרך העור לבשר, לא היו עוד נושרים מכח הנשא, משום דשער חלחולי מחלחל ומחובר לבשר הראש שתחת העור.

ומסתבר שאינם חולקים על הרא"ש שעיקר טעם השליקה הוא כדי להסיר את העור שלא ייעשה גלגלין, אלא שמשני טעמים צריך לשולקו במי טבריה.

ב. יש מקום לעיין, דלכאורה בעור ובשרשי השערות המחוברים לבשר, אם תמצוי לומר שהם חלק מן הגוף, אם כן אם הסירם הרי הוא חשוב מת חסר שאין לו רקב, וממה נפשך לא יהיה לו רקב; ובעור יש לומר שיקברנו עמו [דבכי האי גוונא יש לומר שאינו מת חסר, ראה בהמשך הסוגיא בהערות], אבל שרשי השערות, הרי אם יקברנו כשהוא מעורב בנשא, הרי יהיה הנשא גלגלין למת.

10. א. נתבאר על פי תוספות והרא"ש; אבל הרמב"ם [טומאת מת ג ו] מפרש באופן אחר:

ג. **ולא שכונת קברות**, כלומר: אם מצא אדם שלשה מתים, אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה אמות, הרי זה שכונת קברות, ובודק הימנו ולהלן כדי לטהר את המקום, כי יש לחוש שמא יש שם בית הקברות, ואם מצא אפילו שנים שלמים ואחד חסר אין זה שכונת קברות.⁽¹⁴⁾

א. **אין לו רקב**.⁽¹²⁾

ב. **ולא תפוסה**, כלומר: המוצא מת בדרך כדרכו, אם מפנהו הרי זה נוטל את המת עם תפוסתו, דהיינו שנוטל כל העפר התיחוח, ועוד שלשה אצבעות מקרקע בתולה; ואם היה המת חסר אין לו דין תפוסה.⁽¹³⁾

מקום **כשנקבר** שלם היה, ונשארה בספק; ובלשון התוספות **נדה כז ב ד"ה** למעוטי איתא נמי "אם חסר בשעה שנקבר אין לו רקב; וראה עוד ב"ארזי הלבנון" אות קמו מה שהביא בזה מן הראשונים והאחרונים].

ב. בפשוטו נראה מדברי המאירי שזכרו, שאם חסר המת קודם שנקבר ונקבר החסרון עמו, הרי זה מת חסר, ולפי זה יש לבאר את טעמו שהחסרון אחר שנקבר אינו חסרון, משום שכל מת קודם שנקבר הוא מתפרק, שהבשר והגידים המחברים את האברים נרקבים קודם לעצמות, ובהכרח שהחסרון אחר שנקבר לא איכפת לן.

ואולם ראה שם בד"ה **טומאת רקב**, שהביא דברי הירושלמי שאמרו שם: "נחתכה רגלו מן הארכובה ולמטה נעשה גנגלין", וכתב המאירי: "רצה לומר אם לא נקבר האבר הנחתך עמו אף על פי שנקבר המת חסר, שאין זה חסרון", ומבואר להדיא שאפילו נחסר קודם קבורה, אם נקבר עמו אין זה מת חסר, [וכן כתב ב"קרן אורה" סוף ד"ה דתני, **ראה שם**].

ג. מכל דברי המאירי שזכרו, נראה שיש דין **קבורה ברקב**, שאם לא תאמר כן, אין שייך לתלות הדין בקבורה; וראה מה שנתבאר בזה בעמוד א בהערה 2.

13. דין תפוסה ודין שכונת קברות מתבאר לקמן סד ב במשנה ובגמרא.

14. כתבו התוספות: וצריך עיון למה, אם טעם

החי היה מת.

ב. **שיעור החסרון לגבי תפוסה ושכונת קברות**:

בתוספות לקמן סה א ד"ה פרט, ביארו מה שאמרו שם בגמרא שהרוג אין לו תפוסה ושכונת קברות, שהטעם הוא משום שחסר דמו, ואם כן משמע שהחסרון הוא בכלשהו; אך ברמב"ם [טומאת מת ט ה] מבואר שאין חשוב חסרון לגבי תפוסה ושכונת קברות אלא אם כן חסר ממנו אבר שאם ינטל מן החי ימות, ואילו לענין רקב לא התנה שיהא אבר כעין זה אלא אבר סתם], והאריך בדינים אלו ב"קרן אורה" כאן.

ג. לעיל מג ב מצינו לגבי טומאת קרובים, שבמת חסר אין היתר טומאת קרובים לכהן, והובא שם בהערות בשם הרמב"ן, שדין זה הוא דוקא אם נחסר בשעת מיתה או לאחר מיתה אבל מחיים לא, ויש לדון אם כן הוא הדין גם לענין רקב.

12. א. כתבו התוספות: "מת שחסר, **שנקבר חסר**", ובשולי הגליון הגיהו דבריהם וכתבו: "צ"ל **שנרקב חסר**, ולא היה לפני המגיהים דברי המאירי, שכתב:

"טומאת רקב אינה אלא במת שלם, הא כל **שנקבר חסר**, אין לו טומאת רקב"; וכתב עוד: "מת שטחנו אחר **שנקבר** אין לו רקב, שאין טומאת רקב אלא כשהרקב מאליו, טחנו ואחר כך הרקיבה אותה טחינה מאליה, הרי זה ספק; ושמא תאמר: והרי משנטחן נעשה חסר, והיאך אתה נותן לו דין רקב, אין זה כלום, שהרי מכל

ודחינן: מי קתני בברייתא: הא מת דומיא דאבר מן החי יש לו רקב!?

הא קא משמע לן הברייתא: שום [שם] מת יש לו רקב, ואילו שום חי אין לו רקב, כלומר: אין כוונת הברייתא לחלק בין אבר מן החי לאבר מן המת, אלא לחלק בין מת לחי, שהמת פעמים שיש לו רקב אם אינו חסר, ואילו החי לעולם אין לו רקב.

בעי רבא:

הרקוב אבר אחד מגוף האדם כשהוא [האדם] היה עדיין חי, וחזר האדם ומת, מהו שיטמא אותו אבר משום רקב!?

ומבאר רבא את צדי הספק:

האם נאמר: כי גמירי רקב [לא נתקבלה הלכה דרקב] אלא בכגון דאירקוב כשהוא מת [שנרקב במותו], אבל אבר זה שנרקב מחיים אינו בתורת רקב.

או דילמא השתא מיהא הא מיית [סוף סוף עכשיו מת], ומת הרי יש לו רקב, ולא איכפת לן שהרקוב מחיים? (16)

תא שמע מן המשנה בעדיות שנזכרה לעיל:

מיתיבי מן המשנה בעדיות, שנחלקו בה תנאים בדין אבר [בשר גידים ועצמות] מן החי שהוא מטמא, אם גם כשפרש מן האבר כזית בשר הרי הוא מטמא, כמו בשר הפורש מאבר מן המת; ואיכא למאן דאמר הלומד דין זה מאבר מן המת; ושנינו שם במשנה:

לא אם אמרת במת שכן יש לו כמה חומרות: שיש לו רוב [עצמות שהם רוב בניינו או רוב מניינו של מת, מטמאים באוהל], ורובע [רובע קב עצמות הבאים מעצמות רוב בניינו ורוב מניינו של מת, הרי הם מטמאים באוהל], או מלא תרווד רקב.

תאמר בחי שאין לו רוב, ולא רובע, ולא מלא תרווד רקב, אלא אבר מן החי בלבד מטמא; הרי למדנו שאבר מן החי אינו מטמא ברקב.

והיכי דמי אבר מן החי שאינו מטמא ברקב, הרי בהכרח דאירקוב חד אבר לבדו, ועל זה שנינו שבמת הוא מטמא ובחי אינו מטמא, ואם כן למדנו:

דכוותיה גבי מת [מת דוגמת חי] אפילו בחד אבר — שחתכו מן המת (15) והרקוב — איכא דין רקב, הרי שאפילו מת חסר יש לו דין רקב!?

מן המת אם קברו ביחד עם המת יש לו דין רקב אף לכשתמצי לומר: מת חסר אין לו רקב, וכמו שנתבאר בהערה לעיל; מכל מקום אם לא קברו עם כל המת דומיא דאבר מן החי, הרי אינו מטמא, אם תמצי לומר שמת חסר אין לו רקב.

16. בהכרח שאין הנידון באבר שהגיע מחיים לכלל עפרורית כשאר רקב, שהרי אם כן שוב אינו שייך לאדם כלל, והרי זה כאבר מן החי

שכונת קברות משום חששא דדילמא היה שם בית הקברות, אף כי אחד חסר נמי ניחוש, ואם הלכה היא - מוטב.

ב. זמן החסרון לענין תפוסה ושכונת קברות אם הוא תלוי בזמן הקבורה או אף אם נחסר אחר כך, ראה מה שנתבאר בזה בהערות לקמן סה א.

15. כן כתבו התוספות; ואף שגם באבר שחתכו

בה שיעור כזית, כך השרץ שהוא כברייתו הרי הוא מטמא, ואף שאין בו שיעור טומאת שרצים שהוא בכעדה.

בעי רבא:

”נמלה שאין בה כזית שחפרה באופן שיכולה לחיות – וכגון שנקצצו רגליה – מהו שיהא חייב עליה, והאם היא מטמאת אף שאין בה שיעור כעדה?”

ומבאר הגמרא את צדדי הספק:

האם ”שיעורא” גמירין לה כלומר: האם כך נתקבלה ההלכה שבריה שלימה עומדת היא במקום שיעור כזית או כעדה, ואם כן הא חסר? כלומר: כמו שאם חסר משיעור כזית אינו עובר, או שחסר משיעור כעדה אינו מטמא, אם כן בריה אף היא צריכה שתהיה שלימה?

או ”בריה” גמירי לה שהיא אסורה ומטמאת ואינה עומדת במקום שיעור כזית וכעדה, ואם כן האיכא, שהרי יכולה לחיות.⁽¹⁸⁾

לא אם אמרת כמת שיש לו רוב ורובע ומלא תרווד רקב, תאמר בחי שאין לו רוב ולא רובע ולא מלא תרווד רקב.

הרי משמע: טעמא – דאבר מן החי שהרקיב אין לו רקב – רק משום דחי הוא, הא אם מת האדם לאחר שהרקיב אותו אבר יש לו רקב.⁽¹⁷⁾

ודחינן: מי קתני בכרייתא: הא אם מת אחר כך יש לו רקב?!

והרי יש לומר דהא קא משמע לן הכרייתא: דשום מת יש לו רקב, שום חי אין לו רקב, ועל דרך שנתבאר לעיל.

א. שנינו במשנה במכות יג א: ”אמר להן רבי שמעון לחכמים הסוברים שאין מלקות על אכילת איסור אלא בכזית]: אי אתם מודים לי באוכל נמלה כל שהוא [בין בחייה בין במותה] שהוא חייב” [משום שרץ השרץ על הארץ], ”אמרו לו: מפני שהיא כברייתה.”

ב. כשם שבריה אסורה באכילה אף כשאין

”הרקיב מקצתו כשהוא חי, ומת והרקיב כולו, הרי זה ספק”, ראה שם, וראה בהערה הבאה.

17. יש לעיין לפי המבואר לעיל שברקב מן החי ממש עד שנעשה עפרורית אין שייך שימות אחר כך ויהיה לו דין רקב, אם כן האיך מדייקת הגמרא שאם ימות יהיה לו רקב, והרי הכרייתא מדברת באבר מן החי שנעשה עפרורית, ובאופן זה הרי אין שייך שימות אחר כך ויהיה לו דין רקב, וצריך תלמוד.

18. נתבאר על פי הרא”ש; וראה בכתבים בשם הגר”ז שהאריך בסוגיא זו.

שהרקיב שאינו בכלל רקב; ואם כן לכאורה מוכח מכאן שרקב אינו דוקא כשהגיע לכלל עפרורית [ראה בעמוד א הערה 1], אלא כל רקבון הרי הוא בכלל רקב, שאם לא כן לכאורה אין להסתפק היות ולא נעשה רקב אלא לאחר מיתה.

אך ראה במפרש שנראה מדבריו, שכשהיה אבר מן החי עדיין לא היה בכלל רקב אלא שהתחיל להרקיב, ומכל מקום מסתפקת הגמרא, שיש לומר: כיון שכבר התחיל להרקיב כשהוא חי שוב אין לו רקב אף לכשיגיע לכלל רקב; וכן נראה גם מדברי הרמב”ם [טומאת מת ג ז]: